



# Vragen bij het *Portret van een man uit de familie Wtenbogaert*

• JONATHAN BIKKER •

Over het Portret van een man uit de familie Wtenbogaert, dat ooit op naam van Rembrandt stond en tegenwoordig wordt gezien als een werk van Govert Flinck, bestaan enkele onopgeloste vragen (afb. 1).<sup>1</sup> De herkomstgeschiedenis van het schilderij is allerm minst duidelijk en evenmin is er zekerheid over de geportretteerde. Op beide vragen zal hieronder worden ingegaan om althans een deel van de verwarring die aan het schilderij kleeft sinds het zich in het Rijksmuseum bevindt, weg te nemen.

Moes en Van Biema brachten in 1909 voor het eerst de vroege geschiedenis van de verzameling van het tegenwoordige Rijksmuseum in kaart en zij besteedden ook aandacht aan het Portret van een man uit de familie Wtenbogaert. Volgens hen werd het portret van de familie Van den Heuvel in 1809 als een Rembrandt gekocht.<sup>2</sup> Daarmee zou het dan na de *Onthoofding van Johannes de Doper* en het zogenaamde *Portret van Lumey*, respectievelijk in 1801 en 1808 gekocht, de derde 'foute' Rembrandt in de geschiedenis van het Rijksmuseum zijn. Volgens de catalogus van 1809 zou het portret de 'ontvanger te Utrecht, Pieter van Uitenbogaard' voorstellen.<sup>3</sup> Maar ging het ook echt zo? Werd het Portret van 'Pieter van Uitenbogaard' in 1809 ook werkelijk van de familie Van den

Afb. 1  
GOVERT FLINCK,  
*Portret van een man  
uit de familie Wtenbo-  
gaert*, circa 1643.  
Paneel, 74,5 x 61 cm.  
Rijksmuseum,  
Amsterdam (inv.nr.  
SK-A-582).

Heuvel gekocht? Werd het schilderij überhaupt wel als een werk van Rembrandt verworven?

De suggestie dat het schilderij van de familie Van den Heuvel afkomstig is, stamt waarschijnlijk uit een brief uit 1809 van Cornelis Apostool, op dat moment enkele maanden directeur van het Koninklijk Museum. In de brief, gedateerd op de zesde van de Slagtmaand (November) van dat jaar, schrijft hij aan zijn superieur, de directeur-generaal Meerman, dat hij in Utrecht *by den Heere Vroedschap van den Heuvel* langsging om een verzameling schilderijen te bekijken.<sup>4</sup> Van den Heuvel bleek elf portretten te hebben *van zeer gemarqueerde Persoonen zo uit onze Historie als uit die van Engeland*. Verder bezat hij nog drie architectuurschilderijen van de Domkerk te Utrecht. Van den Heuvel wilde alles wel aan het museum verkopen: voor de portretten vroeg hij 1000 gulden en voor de architectuurschilderijen 600 gulden. Apostool erkende *de zeldzaamheid en het belangrijke voor de Historie* van de portretten, maar hij vond de vraagprijs toch wat aan de hoge kant *daar dezelve wegens kunstverdiensten naauylyx de helft zouden kunnen haalen op een veiling*. Volgens de brief zou een van de portretten een 'Uitenbogaard' voorstellen, maar er wordt niet vermeld wie de schilder is, noch om welk lid van de

Wtenbogaertfamilie het zou gaan.

Moes en Van Biema veronderstelden waarschijnlijk dat bij die gelegenheid in 1809 het *Portret van een man uit de familie Wtenbogaert* voor het museum was gekocht. Toch is dit niet aannemelijk, want het schilderij wordt al vermeld in Apostools catalogus van de verzameling van het Rijksmuseum, die in augustus van dat jaar persklaar was, dus zeker drie maanden voordat Apostool de schilderijen van Van den Heuvel voor het eerst had gezien.<sup>5</sup> In werkelijkheid had het museum geen van de door Van den Heuvel aangeboden schilderijen gekocht. Alle schilderijen die deze *Heere Vroedschap van den Heuvel* – naar nu blijkt: Hendrik Adriaan van den Heuvel (1766-1840), raad in de vroedschap van Utrecht – in de aanbieding had, werden pas veel later verkocht en niet aan het museum. Zo kwam een aan Holbein toegeschreven portret van Thomas More, dat Apostool heel erg bewonderde, pas in 1825 op de markt.<sup>6</sup> Sommige van de andere schilderijen, waaronder de drie aan Apostool aangeboden architectuurstukken, zijn te herkennen in een catalogus van een anonieme veiling die in 1811 in Utrecht werd gehouden.<sup>7</sup> Ook zijn twee portretten van Rombout Hogerbeets en zijn vrouw, die door Apostool in zijn brief worden genoemd, in die veilingcatalogus onder de naam van Paulus Moreelse terug te vinden.<sup>8</sup> Het portret van Uitenbogaard dat tot de elf aan het Koninklijk Museum aangeboden portretten behoorde, was waarschijnlijk kavel nummer 229 in deze veiling: *Het Portraît van den Predikant Wtenbogaert, zeer schoon*.<sup>9</sup> Niet onze Wtenbogaert dus.

Alles wijst erop dat het *Portret van een man uit de familie Wtenbogaert* al was verworven voordat het museum in 1809 van Den Haag naar Amsterdam verhuisde. In een lijst van schilderijen verzonden uit Den Haag, die werd opgesteld op 30 juli en 2 augustus 1808, staat namelijk onder nummer 11:

*Het portraît van den Raadsheer Uitenbogaert, door Rembrand.*<sup>10</sup> Eenzelfde beschrijving kwam ook al voor in een inventaris van april 1804 van de Schilderijen in de eerste of Vaderlandsche kamer van de Nationale Kunst-Gallery in Huis ten Bosch, de eerste vestiging van wat uiteindelijk het Rijksmuseum zou worden: *van Uitenbogaard, Raadsheer voor't Hof van Holland, eene der uitvoerigste pourtraïten van Rembrand.*<sup>11</sup> Eerdere vermeldingen van het schilderij, bijvoorbeeld in de catalogus van 1801, zijn echter niet voorhanden; het zou dus tussen 1801 en 1804 verworven kunnen zijn. Maar van wie en wanneer precies? Er zijn verschillende mogelijkheden.

Mogelijk is ons portret wel hetzelfde als een aan Michiel van Mierevelt toegeschreven *Portret van Uitenbogaard* dat op 30 juni 1803 van de kunsthandelaar P.C. Huybrechts werd gekocht. Het zou dus om datzelfde schilderij kunnen gaan dat in de inventaris van een jaar later vermeld staat als *eene der uitvoerigste pourtraïten van Rembrand*.<sup>12</sup> Dan zou het zijn aangekocht als een werk van Van Mierevelt en vervolgens heel snel aan Rembrandt zijn toegeschreven. Er is echter ook reden om te vermoeden dat het stuk al heel vroeg voor een Govert Flinck werd aangezien. In een lijst van 27 schilderijen in de collectie, die werd opgesteld op 28 juli 1808, wordt namelijk een *portret van Uitenbogaert* genoemd met Flinck als de maker.<sup>13</sup> Herkennen de opstellers van deze lijst de echte maker van het schilderij? Of was er al zo vroeg in de museale geschiedenis van het schilderij discussie over de toeschrijving: Van Mierevelt, Rembrandt of Flinck?

Hoe het ook zij, gedurende ongeveer 40 jaar ging het *Portret van een man uit de familie Wtenbogaert* door het leven als een Rembrandt. Iemand, wellicht Albertus Brongdeest, maakte ooit een aantekening over dit portret in een exemplaar van de museumcatalogus van 1843.<sup>14</sup> Volgens deze ano-

nieme annotatie was het schilderij niet van Rembrandt, ook niet uit de school. Toen Brondgeest in 1846 zijn eigen catalogus van de collectie maakte, werd de stellige toon van de annotatie wat afgezwakt. Inmiddels werd het portret gezien als een werk uit de school van Rembrandt.<sup>15</sup>

P.L. Dubourcq, die in 1858 een herziening van deze catalogus schreef, was minder overtuigd van de associatie met Rembrandt; het portret bleef in zijn catalogus anoniem.<sup>16</sup> In de bestandscatalogus van 1880 werd het schilderij aan Bartholomeus van der Helst toegeschreven met de volgende rare toelichting: *Aan hen, die de opmerking maken, dat V. D. Helst gewoonlijk zijn werk teekende, kan ten antwoord strekken, dat hij dit dikwijls deed met zeer dunne witte verf, en wel in den grond, zoodat de letters bij 't schoonmaken uitgewischt kunnen zijn, even als ook bij het volgend nummer.*<sup>17</sup> Vijf jaar later toverde de auteur van een ver-

korte versie van deze catalogus het schilderij zelfs om in een gesigeneerde Van der Helst!<sup>18</sup>

De eerste catalogus waarin het schilderij de nu nog gangbare toeschrijving aan Govert Flinck kreeg, is die uit 1887 van Abraham Bredius.<sup>19</sup> Deze beroemde kunsthistoricus had veel naam als archiefonderzoeker, maar op het gebied van toeschrijven was hij minder succesvol. In dit geval had hij wel degelijk het gelijk aan zijn zijde, iets wat pas veel later kon worden bevestigd: er bleek namelijk een kopie van het portret te bestaan, die de signatuur van Flinck draagt. Deze kopie werd pas in 1965 voor het eerst in de literatuur genoemd.<sup>20</sup> Bredius zou deze kopie echter gekend kunnen hebben en zijn toeschrijving daarop hebben gebaseerd. Dat zou een goede verklaring zijn voor zijn trefzekere kennerschapsoog in dit geval.

Tot 1876 werd de geportretteerde als Pieter Wtenbogaert geïdentificeerd, en meestal werd zijn beroep omschreven als 'ontvanger'. J.W. Kaiser, redacteur van de catalogus van 1876, heeft in dit opzicht goed opgelet, want Pieter Wtenbogaert was niet de ontvanger Wtenbogaert.<sup>21</sup> Dat was namelijk zijn neef Joannes en de voorgestelde heet dus in alle catalogi vanaf 1876 Joannes Wtenbogaert (1608-1680), die in 1638 ontvanger van de Gemeene landsmiddelen werd. Het jaar daarop etste Rembrandt zijn portret dat later de bijnaam 'de goudweger' zou krijgen (afb. 2). De ets was misschien bedoeld als geschenk omdat Joannes Wtenbogaert in datzelfde jaar 1639 had bemiddeld tussen Rembrandt en stadhouder Frederik Hendrik bij de aankoop van twee schilderijen.<sup>22</sup>

Het geschilderde portret stelt echter Joannes Wtenbogaert niet voor. De kopie van het Rijksmuseumportret draagt niet alleen de signatuur van Flinck, maar het is ook gedateerd: 1643. Het is niet erg aannemelijk dat de man in de portretten van Flinck slechts een jaar of 35 zou zijn, de leef-

Afb. 2

REMBRANDT VAN RIJN, JAN WTENBOGAERT; *De goudweger*, 1639. Ets en droge naald, 250 x 204 mm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv.nr. RP-P-1962-109).





Afb. 3  
 FERDINAND BOL,  
*De vier regenten van  
 het leprozenhuis, 1649.*  
 Doek, 224 x 310 cm.  
 Amsterdams Historisch  
 Museum,  
 Amsterdam.

tijd van Joannes Wtenbogaert in 1643. Hij lijkt bovendien een stuk ouder dan de Joannes Wtenbogaert die wij kennen uit Rembrandts *Goudweger* van 1639, en zelfs ouder dan in een portrettekening van hem door Jan Lievens uit 1650.<sup>23</sup> Welke Wtenbogaert heeft Flinkc dan wel geportretteerd? Dudok van Heel heeft hem als Augustijn Wtenbogaert (1577-1655), de vader van Joannes, geïdentificeerd.<sup>24</sup> Als 66-jarige had Augustijn Wtenbogaert ongeveer de leeftijd die past bij de geportretteerde in 1643. Bovendien weten wij hoe Augustijn eruit zag, want hij komt voor op een portret van de regenten van het Leprozenhuis dat Ferdinand Bol in 1649 maakte (afb. 3). De gelijkenis is inderdaad frappant en daarmee lijkt deze kwestie opgelost.

Toch mogen we hierbij een ding niet over het hoofd zien: de vroegste vermeldingen van het schilderij in de

verzameling geven de naam van de voorgestelde als Pieter Wtenbogaert en als zijn beroep niet ontvanger, maar raadsheer. Pas in de museumcatalogus van 1809 heette hij ontvanger te Utrecht, een opvallend precieze aanduiding die erop zou kunnen duiden dat men toen wel wist wie de voorgestelde was. Bijvoorbeeld omdat het portret van een nazaat van Pieter Wtenbogaert zou kunnen zijn verworven. Pieter Wtenbogaert (1582-1660) was namelijk raad van de stad Utrecht. Ook zijn leeftijd van 61 jaar komt goed overeen met de vermoedelijke leeftijd van de voorgestelde in 1643. Bovendien was Pieter een jongere broer van Augustijn Wtenbogaert, en dat zou kunnen verklaren dat de man in ons portret zo sterk op de Augustijn Wtenbogaert in het regentenportret van Ferdinand Bol lijkt.

## NOTEN

- 1 Inv.nr. SK-A-582.
- 2 E.W. Moes en E. van Biema, *De Nationale Konst-Gallery en Het Koninklijk Museum: bijdrage tot de geschiedenis van het Rijksmuseum*, Amsterdam 1909, p. 152.
- 3 [C. Apostool], *Catalogus der schilderijen, oudheden enz. op het Koninklijk Museum te Amsterdam*, Amsterdam 1809, p. 60, nr. 253.
- 4 Nationaal Archief, toegangsnr. 2.01.12.909.
- 5 Apostool, *op.cit.* (noot 3), p. 60, nr. 253; E. Bergvelt, *Pantheon der Gouden Eeuw, van Nationale Konst-Gallerij tot Rijksmuseum van Schilderijen (1798-1896)*, Zwolle 1998, p. 78.
- 6 Veiling, H.A. v.d. Heuvel, Utrecht (Wild), 27 juni 1825, nr. 30 (*Holbein (H. van) Hoog 23? breed 18 d. (centim.) Paneel. Thomas Morus in zijne studeerkamer, houdende een brief in de hand enz. Uitvoerig behandeld.*). Dit schilderij werd voor 111 gulden verkocht.
- 7 Veiling, Utrecht (Wild), 22-23 april 1811. Deze schilderijen, waarvan een door Hendrick van Vliet en twee door Johan van Kessel waren geschilderd, zijn kavelnummers 259, 260 en 261 in de veiling. Het schilderij van Van Vliet en een van de schilderijen van Van Kessel zijn nu in het Centraal Museum, Utrecht. Voor afbeeldingen van deze werken zie L.M. Helmus, *De verzamelingen van het Centraal Museum Utrecht*, deel V-2, *Schilderkunst tot 1850*, Utrecht 1999, p. 1041, nr. 341, pp. 1484-85, nr. 670.
- 8 Kavelnummer 87 in de veiling: P. Moreelsen. *Het Portraît van Hogerbeets en deszelfs Huisvrouw. h. 2 voet 4 duim, b. 1 voet 10 duim*. Deze pendanten brachten slechts 14 gulden op, wat doet vermoeden dat Apostool gelijk had wat de waarde van de door Van den Heuvel aangeboden schilderijen betreft.
- 9 Het schilderij was 2 voet hoog en 1 voet 7 duim breed (56,5 x 46 cm.). Het is niet bekend wie het schilderij op de veiling heeft gekocht, noch voor welk bedrag.
- 10 Deze lijst is getranscribeerd in Moes en Van Biema, *op.cit.* (noot 2), p. 115.
- 11 *Ibidem*, p. 68.
- 12 Volgens Grijzenhout en Bergvelt was dat het in 1803 van Huybrechts gekochte schilderij. Deze auteurs identificeren het Huybrechts-schilderij echter met een portret naar Van Mierevelt van de predikant Johannes Wtenbogaert dat tegenwoordig deel uitmaakt van de verzameling van het Mauritshuis. F. Grijzenhout, 'Tempel voor Nederland. De Nationale Konst-Gallerij in 's Gravenhage', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 35 (1984), pp. 1-75, p. 62, nr. 89; Bergvelt, *op.cit.* (noot 5), p. 395. Voor het schilderij van Van Mierevelt in het Mauritshuis zie Q. Buvelot (red.), *Portraits in the Mauritshuis 1430-1790*, Den Haag 2005, p. 294, nr. 507.
- 13 Moes en Van Biema, *op.cit.* (noot 2), p. 114, no. 14.
- De bedoeling van deze lijst konden Moes en Van Biema niet achterhalen.
- 14 Aanwijzing der Schilderijen Berustende op het Rijks Museum te Amsterdam, Amsterdam 1843, p. 50, nr. 257 (Rijksmuseum, bibliotheek, nr. 19 D 17).
- 15 *Aanwijzing der Schilderijen Berustende op het Rijks Museum te Amsterdam*, Amsterdam 1846, p. 23, nr. 230.
- 16 [P.L. Dubourcq], *Beschrijving der schilderijen op 's Rijks Museum te Amsterdam: met fac simile der naanteekens*, Amsterdam 1858, p. 187, nr. 420.
- 17 [J.W. Kaiser], *Beschrijving der schilderijen van het Rijksmuseum te Amsterdam met historische aantekeningen en facsimile's der naanteekens*, Den Haag 1880, p. 131, nr. 126.
- 18 [A. Bredius], *Catalogus van het Rijksmuseum van Schilderijen*, Amsterdam 1885, p. 19, nr. 126.
- 19 A. Bredius, *Catalogus van het Rijks-Museum van Schilderijen*, Amsterdam 1887, p. 46, nr. 366a.
- 20 J.W. von Moltke, *Govaert Flinck 1615-1660*, Amsterdam 1965, p. 115, nr. 238.
- 21 [J.W. Kaiser], *Notice des Tableaux du Musée d'Amsterdam avec fac-simile des monogrammes*, Amsterdam 1876, p. 258, nr. 522.
- 22 S.A.C. Dudok van Heel, 'Mr Joannes Wtenbogaert (1608-1680): een man uit Remonstrants milieu en Rembrandt van Rijn', *Jaarboek Amstelodamum* 70 (1978), pp. 146-69, p. 157. Dat men al voor 1876 dacht dat de geportretteerde Joannes Wtenbogaert was, maar hem per abuis Pieter noemde is zeer aannemelijk. In ieder geval John Smith vermeldt bij het onderhavige schilderij in zijn *Catalogue Raisonné* van 1836 dat Rembrandt ook een geëst portret genoemd de 'Gold wegher' van Pieter Wtenbogaert vervaardigde. J. Smith, *A catalogue raisonné of the Works of the most Eminent Dutch, Flemish and French Painters*, deel 7, Londen 1836, p. 94, nr. 942.
- 23 Voor een afbeelding van deze tekening zie Dudok van Heel, *op.cit.* (noot 22), p. 148.
- 24 *Ibidem*, pp. 157-59.